

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2021, 16: 301-335

Kur’ân’ın Beyânî İ’câzı Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa

Mehmet ALTIN

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor, Bitlis Eren University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith

Bitlis, Turkey

mehmet_altin13@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-4441-0821

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 16 **Sayfa / Pages:** 301-335

Atıf / Cite as: Altın, Mehmet. “Kur’ân’ın Beyânî İ’câzı Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa [The Cut Letters/al-Huruf al-Muqattaa in Which they are Mentioned in the Context of the Statement Miracles of the Qur’an]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 16 (June 2021): 301-335.

<https://doi.org/10.18498/amailad.899697>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>.

The Cut Letters/al-Huruf al-Muqattaa in Which they are Mentioned in the Context of the Statement Miracles of the Qur'an

Abstract

Holy Qur'an is a divine book which human beings have been incapacitated to bring its similar version since it started to be revealed. This is explained as the miraculous feature of Qur'an. Since IV century Hegira, numerous miraculous aspects of Qur'an have been found; and they have been investigated in exegesis books and especially independent works called 'I'jazu'l-Qur'an' (Miraculous aspects of Qur'an). The scholars, who carry out studies on 'I'jazu'l-Qur'an', have not been able to reach a consensus on what aspect of Qur'an is miraculous. On one hand, some scholars state that there are three, seven or ten miraculous features in Qur'an, the others increase them up to forty on the other. These opinions have been formed around issues such as *sarfe*, the feature of Qur'an informing about invisible and unknown news, its extraordinary statement style, and provisions that it established for dissemination, and its announcement by an illiterate prophet, and its scientific issues.

According to some of Islamic scholar, one of the features that exhibit the Miraculous and tehaddî (challenging) aspects of the Qur'an is the the cut letters/al-huruf al-muqattaa, at the beginning of some surahs. The disjointed letters take place at the beginning of 29 surahs either as a verse or as the beginning of a verse; and they are the letters, which consist of one or more letters, and are read as they are named. This term is mostly used in Turkish as hurûf-ı mukattaa or mukattaa. These letters are also called as hurûf-ı teheccî, hurûf-ı mübheme, hurûf-ı mu'cem and hurûf-ı mebânî. The letters in question are also named as fevâtihu's-suver or evâilu's-suver since they make the first letters of some surahs. There is a consensus among the scholars that the disjointed letters are of muteshabihat. However, there is disagreement about what they mean, and to some scholars it is impossible to know the meaning of the disjointed letters. On the other hand, many other scholars said that these letters convey some meanings; and these scholars have put forth several opinions about the meanings they point out. To summarize these opinions, while some scholars state that each of hurûf-ı mukattaa is a symbol and can be the names of Qur'an surahs containing them, some other scholars claim that each of these letters are for oath or they exhibit the names of Allah. The aim of the disjointed letters mentioned in Qur'an is to attract attention to Holy Qur'an, and to point out that it is

miraculous, and challenge human beings to bring its similar and to prove that Qur'an is speech of Allah.

The disjointed letters in question are seen as one of the beyânî i'câz of Qur'an. As a result, the scholars, who work in various fields such as I'jazu'l-Qur'an, Mecâzü'l-Qur'an, Nazmü'l-Qur'an, Muşkilü'l-Qur'an, have mentioned both miraculous aspects of the disjointed letters in surahs and their connections and relations with surahs, which expresses the beyânî i'câz of Qur'an. When the beyânî i'câz of these letters and the relations and connections of these letters with verses coming after them and the surahs in which they are mentioned the surahs which start with them are examined, it is possible to conclude these results briefly: 1. Since there is a mutual relationship between Qur'an and the disjointed letters, it is clear that the miraculous aspect of Qur'an is more emphasized by mentioning Qur'anic verses after these letters. 2. When the surahs starting with the disjointed letters are examined, it is seen that there is a close connection between these letters and the content of surahs. 3. It is remarkable that the letters taking part in the category of the disjointed letters have close relationship with the general content of the surahs in which they are mentioned both in terms of vocabulary and in terms of meaning. 4. When we study the surahs of Baqarah, Yûnus, Hûd in which tehaddî (challenging) verses are mentioned and which start with the disjointed letters, we can see a close relationship between the beginning of these surahs which start with the disjointed letters and before mentioned tehaddî verses. All these also emphasize the miraculous aspect of Qur'an.

In this article, 'beyânî i'câz of the disjointed letters are studied. Initially, the miraculous and tehaddî aspects of the disjointed letters are investigated; after that, the relations of these letters with the content of the surah are examined.

Keywords: Commentary, Qur'an, Verse, al-Huruf al-muqatta'a, I'jazu'l-Qur'an.

Kur'ân'ın Beyânî İ'câzı Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa

Öz

Kur'ân'ı Kerîm indirilmeye başlandığı günden beri, insanların benzerini getirmekten âciz kaldıkları ilâhî bir kitaptır. Bu durum Kur'ân'ın i'câzı olarak ifade edilmiştir. Hicrî IV. asırdan itibaren Kur'ân'ın birçok i'câz yönü tespit edilerek tefsir kitaplarında ve özellikle de 'İ'câzü'l-Kur'ân' adlı müstakil eserlerde detaylı olarak incelenmiştir. İ'câzü'l-Kur'ân konusunda çalışma yapan âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'in hangi yönüyle mu'ciz olduğu hususunda bir görüş birliğine varamamışlardır. Kur'ân'ın i'câz yönünün üç, yedi ya da on olduğunu

ifade edenler var olduğu gibi bu sayıyı kırka kadar çıkanlar da olmuştur. Bu görüşlerin; sarfe, Kur'an'ın gaybî haberler verme, olağanüstü beyân üslûbu, teşrî için koyduğu hükümler, ümmî bir peygamber tarafından tebliğ edilmesi ve ilmî muhteva gibi konular etrafında şekillenmiştir.

İslâm düşünürlerin bir kısmına göre Kur'an'ın i'câz ve tehattî yönünü ortaya koyan hususlardan birisi de bazı sûrelerin başlarında bulunan el-Hurûfu'l-mukattaa. el-Hurûfu'l-mukattaa, Kur'an-ı Kerîm'de 29 sûrenin başında ya bir âyet ya da bir âyetin başlangıcı olarak bulunan, bir veya daha fazla harften oluşan ve isimleriyle okunan harflere denir. Bu terkip, Türkçede daha çok hurûf-ı mukattaa veya mukattaa harfleri şekliyle kullanılmaktadır. Bu harflere, hurûf-ı teheccî, hurûf-ı mübheme, hurûf-ı mu'cem ve hurûf-ı mebânî de denilmektedir. Söz konusu harfler, sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından fevâihu's-suver ya da evâilu's-suver diye de adlandırılmaktadır. Hurûf-ı mukattaa'nın müteşabihattan olduğu hususunda âlimlerin ittifakı söz konusudur. Ancak ne anlama geldiği konusunda ihtilaf edilmiş olup bir kısım âlime göre mukattaa harflerin anlamlarının bilinmesi mümkün değildir. Birçok âlim ise bu harflerin birtakım anlamlar içerdiğini söylemiş ve delalet ettiği manalar hususunda çok çeşitli görüşler serdetmişlerdir. Bu görüşler özet olarak vermek gerekirse bazı âlimler, hurûf-ı mukattaa'nın birer sembol olduğu ya da Kur'an-ı Kerîm ve sûrelerine isim olabileceğini belirtirken, bir kısım âlimlere göre ise bu harflerin her biri kaseim içindir veya Allah'ın isimlerinden birine işaret etmektedir. Mukattaa harflerinin Kur'an'da zikredilme gayesi ise Kur'an-ı Kerîm'e dikkat çekmek, onun i'câzına işaret etmek, benzerini getirmek hususunda insanlara meydan okumak ve Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğunu ispat etmek için olduğu ifade edilmiştir.

Söz konusu ettiğimiz hurûf-ı mukattaa Kur'an'ın 'beyânî i'câz'ından birisi olarak görülmüştür. Nitekim İ'câzü'l-Kur'an, Mecâzü'l-Kur'an, Nazmü'l-Kur'an, Muşkilü'l-Kur'an, Münâsebetü'l-Kur'an gibi alanlarda eser veren âlimler mukattaa harflerin hem i'câz yönüne hem de zikredildikleri sûrelerle olan irtibât ve münâsebetlerine değinmişlerdir ki bu da Kur'an'ın 'beyânî i'câz'ını ifade eder. Bu harflerin beyânî i'câz yönü, kendisinden sonra gelen âyetler, zikredildikleri sûre ve kendisiyle başlayan sûreler ile olan irtibât ve münâsebetleri incelendiğinde özetle şu neticelere varmak mümkündür: 1. Hurûf-ı mukattaa ile Kur'an arasında ikili bir münâsebet söz konusu olduğundan, i'câz vecihlerinden biri olan mukattaa harflerinin akabinde Kur'an'a dair pasajlar zikredilmekle Kur'an'ın i'câzı daha da pekiştirilmiş olunur. 2. Mukattaa harfleriyle başlayan

sûreler incelendiğinde bu harflerle sûredeki muhteva arasında sıkı bir bütünlüğün var olduğu görülmektedir. 3. Hurûf-ı mukattaa da yer alan harflerin zikredildikleri sûrelerin genel muhtevasıyla hem lafız, hem de anlam yönüyle yakın bir ilişkisinin söz konusu olması dikkat çekici bir durumdur. 4. Tehaddî âyetlerin zikredildiği ve mukattaa harfleriyle başlayan Bakara, Yûnus, Hûd sûreleri incelediğimizde hurûf-ı mukattaa ile başlayan bu sûrelerin; sûre girişleri ile sûre içinde zikredilen tehadî âyetleri arasında sıkı bir münâsebetin olduğunu görürüz. Bu da Kur'ân'ın i'câzını ayrıca vurgulamaktadır.

Bu makalede hurûf-ı mukataanın 'beyânî i'câz' yönü ele alınmaktadır. Evvela mukattaa harflerinin i'câz ve tehadî yönü irdelenmekte, ardında bu harflerin, başında buldukları sûrenin muhtevasıyla olan münâsebeti incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Âyet, Hurûf-ı Mukattaa, İ'câzü'l-Kur'ân.

Giriş

Yüce Allah, göndermiş olduğu her peygambere nübüvvetini tasdik eden mu'cizeler vermiştir. Peygamberlere verilen mu'cizeler genellikle o dönemde kendi toplumlarında en çok revaç bulan konular cinsinden olmuştur. Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesi ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân, Arapların belâgat ve fesâhat yönünden en yüksek mertebeye ulaştığı, Arap dilinin adeta altın çağını yaşadığı ve panayırlarda seçilen en güzel şiirlerin Kâbe duvarına asıldığı bir dönemde nâzil olmuştur. O, Hz. Peygamber'i yalanlayanları, kendisinin benzerini getirmeye davet etmiş ve bunun imkânsız olduğunu vurgulayarak onlara meydan okumuştur.¹ Böylece Kur'ân, Hz. Peygamber'in en somut ve nesnel mu'cizesi olmuştur.

İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesinin Kur'ân olduğu konusunda ittifak etmişler ve hicrî IV. asırdan itibaren Kur'ân'ın birçok i'câz yönünü tespit ederek bir 'İ'câzü'l-Kur'ân' ilim dalını geliştirme çabasında olmuşlardır. Bir terim olarak *i'câz* genellikle

¹ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraşlî vd. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 2/224, 229; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011), 156, 163; Ali Bakkal, "Kur'ân'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 1-2.

“Kur'ân'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin ortaya konulamaması”² şeklinde tarif edilmiştir. *İ'câzü'l-Kur'ân* ise hem Kur'ân-ı Kerîm'in erişilmez üstünlüğünü ifade etmek hem de bu konuda yazılan eserlerin ortak adı için kullanılan bir terimdir. Tespit edilebildiğine göre *İ'câzü'l-Kur'ân* meselesini ilk defa Mu'tezile âlimleri ele almıştır. Hicrî V. yüzyılda ise Ebû Bekr el-Bâkılânî (öl. 403/1013), Kâdî Abdülcebbâr (öl. 415/1025) ve Abdülkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1079) gibi âlimlerin sürdürdüğü çalışmalar sayesinde *İ'câzü'l-Kur'ân* araştırmaları altın çağını yaşamıştır.³

İ'câzü'l-Kur'ân konusunda çalışma yapan âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'in hangi yönüyle mu'ciz olduğu hususunda bir görüş birliğine varamamışlardır. Örneğin Ebü'l-Hasan er-Rummânî (öl. 384/994), Kur'ân'ın tehaddî, sarfe, belâgat, gaybî haberler verme gibi yedi *İ'câz* yönünün olduğunu belirtmektedir.⁴ Öte yandan Ebû Süleyman el-Hattâbî (öl. 388/998) Kur'ân'ın *İ'câz* yönlerini üç, Bâkılânî on, Ebü'l-Fazl es-Süyûtî (öl. 911/1505) otuz beş ve Said Nursî (öl. 1960) ise kırk olarak ifade etmektedir.⁵ Bu görüşler incelendiğinde çoğunun birbiriyle bağlantılı ve iç içe olduğu, genel bir tasnife tabi tutulduğunda ise bu görüşlerin; sarfe, Kur'ân'ın gaybî haberler verme, olağanüstü beyân üslubu, teşrî için koyduğu hükümler, ümmî bir Peygamber tarafından tebliğ edilmesi, psikolojik etkileme ve ilmî muhteva gibi konular etrafında şekillendiği görülür.⁶

² Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed (Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-'Arâbî, 1995), 2/224-225.

³ Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “*İ'câzü'l-Kur'ân*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/403-406.

⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. İsa b. Ali er-Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân* (*Selasu resâil fi i'câzil-Kurân*), thk. Muhammed Halefullah Ahmed - Muhammed Zelûl Selâm (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 75.

⁵ Ebû Süleymân b. Muhammed b. Hattâb el-Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân* (*Selasu resâil fi i'câzil-Kurân*), thk. Muhammed Halefullah Ahmed - Muhammed Zelûl Selâm (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 27; Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakar (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 69-71; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Muterekü'l-akran fi i'câzi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Şemsuddin (Beyrut: Dârü'l-Küttübi'l-'İlmiyye, 1988), 1/12; Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2010), 322.

⁶ Abdülmuttalip Arpa, “Fahredden er-Râzi'nin *İ'câzü'l-Kur'ân* Anlayışı”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013), 782.

Âlimlerimizin büyük bir kısmı, Kur'ân'ın i'câz yönlerinin başında 'edebî/beyânî i'câz'ın geldiğini; çünkü nazım ve üslûp açısından değerlendirildiğinde Kur'ân'ın telif güzelliği ile üslûbundaki eşsizliği görmenin mümkün olduğunu dile getirmiştir.⁷ Nitekim indiği dönem itibariyle Kur'ân i'câzının; belki de en belirgin olan yönü, onun nazım, üslûp ve kelimelerden oluşan beyânî yönü olduğu söylenebilir.⁸ Beyân yönüyle i'câz, daha çok Kur'ân'ın harfleri, kelimeleri, ifadeleri ve kalıplarının kullanılış şeklini konu edinmektedir. Bu yaklaşımın temel dayanağı, tehadînin/meydan okumanın,⁹ vahyin gönderildiği kavmin uzman oldukları, yetenekli oldukları alanda olmasıdır.¹⁰

Mecâzü'l-Kur'ân, Nazmü'l-Kur'ân, Muşkilü'l-Kur'ân, İ'câzü'l-Kur'ân, Münâsebetü'l-Kur'ân gibi alanlarda eser veren âlimler, daha çok Kur'ân'ın 'beyânî i'câz'ını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Ancak her bir âlim bu konuyu farklı bir isimle ifade etmiştir. Rummânî'nin belâgat olarak isimlendirdiği bu konuyu, Hattâbî ve Cürçânî nazım, Kâdî Abdülcebâr ise fesâhat olarak ifade etmiştir.¹¹ Kur'ân'ın bu i'câz yönünün daha iyi anlaşılması için öncelikle konuyla doğrudan alakalı olan belâgat, fesâhat ve nazım gibi kavramlara kısaca değinmekte fayda vardır.

Belâgat, bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesi şeklinde tanımlanırken; *fesâhat* ise sözün

⁷ Bk. Süyûtî, *Mu'terakü'l-akrân*, 1/6; Şahin Güven, "Celâleddîn es-Suyûtî'nin Merâsîdu'l-Metâlî' fi Tenâsübi'l-Mekâtî' Ve'l-Metâlî' İsimli Eseri Bağlamında Sûrelerin Başı İle Sonu Arasındaki Münasebet", *Bilimname* 2017/34 (Ekim 2017), 318.

⁸ Cüneyt Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'caz Çeşitleri", *Diyanet İlmi Dergi* 46/3 (Temmuz 2010), 130.

⁹ Tehaddî: "Ortaya koyduğu mu'cizelerin benzerini getirmeleri hususunda Hz. Peygamber'in insanlara meydan okuması" olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bk. Muhammed b. Hasan b. Akil Mûsa, *İ'cazu'l-Kur'âni'l-kerîm beyne'l-imam es-Suyûtî ve'l-'ulemâ* (Cidde: Dârü'l-Endülüs el-Hadra, 1997), 34.

¹⁰ Mehmet Zeki Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı* (Van: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 46; Harun Bulanık, *Nesefî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 89.

¹¹ Bk. Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân*, 75-76; Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 26.

kusursuz ve açık olması demektir.¹² Arap belâgat ilminin gelişmesinde Kur'an i'câzının önemli bir rolü söz konusudur. Zira Kur'an'ın i'câz cihetlerinden birisi de onun belâgat ve beyân yönüdür. Kur'an'ın belâgat ve fesâhat yönüyle bir mu'cize olduğunu dile getiren ve bununla meşhur olan ilk kişi Rummânî'dir.¹³ Hattâbî, Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009), Bâkîllânî, Kâdî Abdülcebâr ve Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (öl. 626/1229) gibi âlimler de belâgat ve fesâhati Kur'an'ın en önemli i'câz yönlerinden biri olarak görmüşlerdir.¹⁴ Gerek Ehl-i Sünnet ve gerekse Mu'tezile mezhebine mensup olsun İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre Kur'an'ın asıl i'câzı nazımından doğan fesâhat ve belâgatindedir.¹⁵ Böylece Kur'an'da yapılan meydan okumanın esasen onun beyân, belâgat ve fesâhatiyle ilgili olduğu ve Arapların tehdîye karşı acziyetlerinin de beyânî bir acziyet olduğu âlimler tarafından ifade edilmiştir.¹⁶

Kur'an'ın 'beyânî i'câz'ının bir boyutu da sahip olduğu nazım ve üslûpla¹⁷ alakalıdır. Kur'an Araplarca bilinen şiir, hitâbet gibi söz sanatlarından farklı ve üstün bir nazım yapısına sahiptir. Onun üslûbundan kastedilen, lafızlarının seçiminde ve kelamının telifindeki farklılığıdır.¹⁸ İslâm âlimlerinin çoğunluğunun Kur'an'ın nazım ve üslûbuyla i'câz niteliğini taşıdığını kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim Ebû Osman el-Câhîz (öl. 255/869), Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935), Hattâbî, Bâkîllânî ve Cürçânî gibi âlimler, Kur'an'ın nazımını onun önemli bir i'câz yönü olarak kabul etmişlerdir.¹⁹

¹² Bk. Hulusi Kılıç, "Fesahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/384; Mustafa Çuhadar, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/423.

¹³ Bk. Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'an*, 75-76.

¹⁴ Bk. Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'an*, 26; Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'an*, 69-70; Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, 31.

¹⁵ Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/229-230.

¹⁶ Mehmet Salmazzem, *Kur'an'ın İ'câzi Tarihsel Serencam-Tartışmalar-Güncel Yorumlar*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 50.

¹⁷ Nazm ve üslup kelimelerin tanımı için bk. Ebü'l-Hasen b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 238.

¹⁸ Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 2/225.

¹⁹ Bk. Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'an*, 26; Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'an*, 69-70; İsmail Karaçam, *En Büyük Mucize Kur'an-ı Kerim'in İlmî ve Edebî Sırları* (İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2005), 315-316.

Bir kısım âlimlere göre Kur'ân'ın 'beyânî i'câz'ından birisi de bazı sûrelerin başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa'dır.²⁰ Biz de bu makalemizde mukattaa harflerinin bu yönünü ele almaya gayret edeceğiz. Evvela hurûf-ı mukataanın i'câz ve tehaddî yönü ele alınacak ardında bu harflerin, başında buldukları sûrenin muhtevasıyla irtibât ve insicâmı irdelenecektir.

1. Hurûf-ı Mukattaa'nın İ'câz ve Tehaddî Yönü

المقطعة/el-Hurûfu'l-mukattaa, iki kelimeden oluşan bir sıfat terkididir. Bu terkinin ilk sözcüğü olan الحروف/Hurûf, حرف/Harf sözcüğünün çoğuludur. Harf ise, bir şeyin ucu, kenarı anlamındadır.²¹ Terkinin ikinci kısmı olan المقطعة/Mukattaa ise قطع/Kataa kökünden türetilmiş bir ism-i meful kelime olup kesilmiş, ayrılmış demektir.²² el-Hurûfu'l-mukattaa, Kur'ân-ı Kerîm'de 29 sûrenin başında ya bir âyet ya da bir âyetin başlangıcı olarak bulunan, bir veya daha fazla harften oluşan ve isimleriyle okunan harflere denir. Bu terkip, Türkçede daha çok hurûf-ı mukattaa veya mukattaa harfleri şekliyle kullanılmaktadır. Bu harflere, hurûf-ı mu'cem, hurûf-ı mübheme, hurûf-ı mebânî ve hurûf-ı teheccî de denilmektedir. Söz konusu harfler, sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından "evâilu's-suver" ve "fevâtihu's-suver" diye de adlandırılmaktadır.²³

Hurûf-ı mukattaa Arap alfabesindeki on dört harften (ح، ر، س، ص، ط، ع، ق، ك، ل، م، ن، هـ، ي) oluşmuş olup 13 şekil altında görünürler. Bunların bazısı tek bir harften, bazısı iki, bazısı üç, bazısı dört, bazısı da beş harften meydana gelmiştir. Bu harfler ikisi medenî olmak üzere yirmi dokuz

²⁰ Bk. Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-tevîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Riyâd: Mektebetu'l-Abîkân, 1998), 1/138; Süyûtî, *Muterekü'l-akran*, 1/55.

²¹ Ebü'l-Kasım er-Râgîb el-İsfahânî *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî (Beyrut: Dârü'l-Maârif, ts.), "hrf", 114; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), "hrf", 2/838.

²² Bk. İbn Manzûr, "kta", 5/3674-3677.

²³ M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/401-402; Ayrıca bk. Nesrişah Saylan, "Hurûf-ı Mukattaa'nın Kıraatler Açısından İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak 2019), 323-324; Hacı Önen, "Erken Dönem Tefsirlerde Hurûf-ı Mukattaa'nın Anlamı ve İ'rabı" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 12/68 (Aralık 2019), 1360.

sûrenin başında yer alır.²⁴ Birçok âlimin işaret ettiği gibi hurûf-ı mukattaa Arap alfabesinin yarısını içerdiği gibi mehmûse-mechûre, şedîde-rihve gibi harf cinslerinin de yarısını içermektedir.²⁵

Hem zikrediliş şekilleri, hem de başında buldukları sûreler şu şekildedir:

1. Ankebût, Rûm, Lokmân ve Secde sûrelerinin başlarında الم harflerinin tekrar edildiği görülmektedir. Ra'd sûresinde ise bu harflere ر/râ harfi eklenerek المر şeklinde gelir.

2. Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hicr sûrelerinin başlarında الر harfleri tekrar edilmektedir.

3. Kur'ân'da طسم harfleri Şuârâ ve Kasas sûrelerinin başlarında tekrarlanır. Neml sûresinin başında ise م harfi eksik olarak طس şeklinde gelir.

4. Kur'ân'da حم harfleri, Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûrelerinin başlarında tekrar edilir. Bu sûrelerden sadece Şurâ sûresinde حم عشق şeklinde zikredilir.

5. Meryem sûresinde كهيعص, A'râf sûresinde المص, Tâhâ sûresinde طه, Yâsin sûresinde يس, Sâd sûresinde ص, Kâf sûresinde ق ve Kalem sûresinde ن şeklinde gelmektedir.

Bir kısım sûrelerin hurûf-ı mukattaa ile başlaması, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman âlimlerin dikkatini çekmiş, âlimler bu harfler üzerine eğilerek anlama gayreti içinde olmuşlardır.²⁶ Dolayısıyla bugüne kadar mukattaa harflerinin anlamı hakkında çok şey söylenmiştir. Hemen ifade edelim ki bu harflerin müteşabihattan olduğu hususunda âlimlerin ittifakı söz konusudur. Ancak ne anlama geldiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bazı âlimlere göre, bu harflerin anlamlarını bilmemiz mümkün değildir. Bunlar Kur'ân'ın esrarındandır

²⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 134-135.

²⁵ Bk. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/138-139; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/255; Said Nursî, *İşârâtü'l-i'câz* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.), 33-34.

²⁶ Bk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an tevîli'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki vd. (Kâhire: y.y., 2001), 1/204-226; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/128-141.

ve anlamlarını yalnızca Allah bilir.²⁷ Birçok âlim ise bu harflerin birtakım anlamlar içerdiğini söylemiş ve delalet ettiği manalar hususunda çok çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerden bir kısmını kısaca şöyle sıralamak mümkündür:²⁸

1. Hurûf-ı mukattaa birer semboldür.
2. Bu harfler Kur'ân-ı Kerîm ve sûrelerin isimleridir.
3. Mukattaa harflerinden her biri Allah'ın isimlerinden birine işaret eder.
4. Hurûf-ı mukattaadan bazıları Allah'ın, bazıları diğer varlıkların isimlerinin kısaltmasıdır. Örneğin ط deki 'elif' Allah'a; 'lâm' Hz. Cebrail'e; 'mîm' ise Hz. Muhammed'e delalet eder.
5. Mukattaa harfleri kalem içindir.
6. Bu harflerle yazının önemine işaret edilmiştir.
7. Hurûf-ı mukattaa Kur'ân'a dikkat çekmek içindir.
8. Bu harfler tehdâdî yönüyle Kur'ân'ın i'câzına delâlet ederler.

Hurûf-ı mukattaa ile ilgi verdiğimiz bu bilgilerden sonra asıl konumuz olan bu harflerin i'câz ve tehdâdî yönünü incelemeye başlayalım.

İslâm düşünürlerinin büyük bir çoğunluğuna göre mukattaa harfleri, Kur'ân-ı Kerîm'in vahiy yoluyla Allah'tan geldiğine inanmayanlara meydan okumak ve âciz olduklarını ortaya çıkartmak için zikredilmiştir. Başka bir ifadeyle bu harflerin gayesi Kur'ân-ı Kerîm'in niteliğine dikkat çekmek, onun i'câzına işaret etmek, benzerini getirmek hususunda insanlara meydan okumak ve Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu kesin olarak ispat etmektir.²⁹ Söz konusu harflerle Kur'ân, muhataplarına adeta şöyle seslenir: "Kur'ân'ın cümleleri, ibareleri, herkesin bildiği bu basit harflerden meydana gelmektedir. Öyleyse uğraşın bakalım, siz de elinizde olan tüm imkânları kullanarak benzerini

²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/261-262. Geniş bilgi için bk. Muhittin Akgül, "Mukattaa Harfleri ve Kur'an İ'câzındaki Yeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/14 (Aralık 2006), 53-54.

²⁸ Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/204-226; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/138-141; Fahrudin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 2/2-15; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/255; Akgül, "Mukattaa Harfleri ve Kur'an İ'câzındaki Yeri", 55-64; Duman - Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", 18/401-408.

²⁹ Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr* (Şam: y.y., 2009), 1/40-42.

getirmeye çalışın. Siz benzerini yapamadığınız/yapamayacağınıza göre o, mu'cizedir."³⁰

Hurûf-ı mukattaa'nın Kur'ân'ın i'câz ve tehadî yönünü ortaya koyduğunu belirten bazı âlimlerin görüşlerini zikretmekte fayda vardır.

Ebû Zekerriyya el-Ferra (öl. 207/822), Ebû Ali Kutrub (öl. 210/825) ve Ebü'l-Abbas el-Müberred (öl. 286/900) gibi âlimlere göre hurûf-ı mukattaa'nın gayesi müşriklerin dikkatlerini çekmektir. Kur'ân bu harflerle tehadîde bulunmaktadır. Allah, müşriklere Kur'ân'ın bir mislini getirmelerini söylemişse de onlar ona benzer bir sûre dahi getirmekte âciz kalmışlardır. Bu harflerde şöyle bir tenbih/dikkat çekme vardır: Kur'ân bu harflerden başka bir şey değildir. Siz de bu harfleri biliyorsunuz ve fesâhat kaidelerine de sahipsiniz. O halde onun gibi bir kitabı siz de yapabilirsiniz. Ancak muhataplar bunu yapamadılar. Bu da onun beşer tarafından telif edilmeyip; Allah katından geldiğini göstermektedir.³¹

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), hurûf-ı mukattaa konusunun Kur'ân'ın i'câzına olan delaletini şöyle ele almaktadır:

"Muhakkik âlimlerden büyük bir çoğunluğa göre Yüce Allah, bu harfleri, kâfirlerin aleyhine delil olmak üzere zikretmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, onlara Kur'ân'ın benzerini veya on sûresinin ya da tek bir sûresinin benzerini getirmelerini meydan okuyarak teklif etmiştir. Onlar bunu yapamayınca, Allah Kur'ân'ın bu harflerden başka bir şeyden müteşekkil olmadığına, onların da bu harflere sahip olduğuna, fesâhat kaidelerini bildiklerine, bu sebeple de Kur'ân'ın bir benzerini getirebilmeleri gerektiğine dikkatlerini çekmek için hurûf-ı mukattaa'yı indirmiştir. Kâfirler bunu yapamayınca, bu durum Kur'ân'ın bir insan tarafından değil de Allah tarafından indirildiğine delâlet etmiştir".³²

Ebü'l-Kasım ez-Zemahşerî (öl. 538/1144), Bakara sûresinin ilk âyetini tefsir ederken hurûf-ı mukattaa'nın tehadî ve tenbih için getirildiğini belirterek şöyle der: "Bütün bu mukattaa harfler Kur'ân-ı Kerîm'in başında bir defa vârid olmamış, meydan okuma ve ikazın tesirini artırmak için defalarca tekrar edilmişlerdir".³³ Ebü'l-Berekât en-

³⁰ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: y.y., 1984), 1/216.

³¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/7; İsmail Cerrahoğlu, "Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 10/107 (Nisan 1971), 78.

³² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/7-9.

³³ *el-Keşşâf*, 1/136-137.

Nesefî (öl. 710/1310) de, hurûf-ı mukattaayı bir i'câz vechi olarak değerlendirir ve bu konuyla ilgili şunları ifade eder: "Bu isimlerin adeta bir metodu izler gibi gelmiş olması Kur'ân'a meydan okuyan kişilere bir uyarıdır".³⁴

Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr (öl. 774/1373), hecâ harfleriyle başlayan her sûrede mutlaka Kur'ân'ın zaferi, i'câzı ve azametinin zikredildiğini belirterek şöyle der: "Sûre başlarında bu harflerin zikredilmesi, Kur'ân'ın i'câzını açıklamak ve insanların kendi konuşmalarında kullandıkları harf ve kelimelerden meydana geldiği halde onun bir benzerini getirmekten âciz olduklarını göstermek içindir".³⁵

İbn-i Ravk (öl. 168/784) ve Kutrub, mukattaa harflerinin zikredilmelerinin farklı bir gayesine dikkat çekmişlerdir. Onlara göre bu harflerin gayesi Kur'ân'a karşı direnen ve başkalarını da dinlemekten engelleyen kimselerin³⁶ dikkatlerini çekmek içindir. Allah bu harfleri, sûrelerin başlarında kullanarak dinleyenlerin ilgisini çekmiş, kulak vermelerine sebep olmuş, devamındaki âyetleri de bu dikkatle dinlemişler. Böylelikle kalpleri yumuşamış ve Kur'ân'dan istifade etmelerine sebep olmuştur.³⁷

Nursî ise bu harflerin farklı yönünü şöyle izah eder:

"Kur'ân, hiçbir sûre ve pasajında hiçbir kimseyi taklit etmediği gibi, hiç kimse de onu taklit edememiştir. Kur'ân nasıl nâzil olduysa, üslûp bakımından bugün de aynı zerâfeti ve tazeliğini muhafaza etmektedir. Meselâ, bazı sûrelerin başlarında şifreye benzer şekilde طه - الر - عسق - حم - يس - طه - الر gibi mukattaât harfleri bulunmaktadır. Bedî bir üslûp açısından bakıldığında bu harflerde birkaç i'câz parıltısı bulunduğu görülür. Sûrelerin başında zikredilen bu harflerde, mechûre, mehmûse, şedîde, rihve, zelâka, kalkale gibi isimlerle anılan her bir kısımdan ortalama yarısı mevcuttur. İkiye bölünmesi mümkün olmayan kısmın hafif olanlarından daha çok olan yarıyı, ağırından ise daha az olan yarıyı ihtiva etmektedir. Şu girift ve birbiri içine girmiş olan harf kısımlarının her birinden

³⁴ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-tevîl* (Beyrut: y.y., 1999), 1/35.

³⁵ Hafız İmaduddîn Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kâhire: y.y., 2000), 1/256-257.

³⁶ 'İnkârcılar dediler ki: Bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırız.' Fussilet 41/26. (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.)

³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/7; Cerrahoğlu, "Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri", 78.

yarıyı almak 200 ihtimalden bir ihtimaldir. Bu ihtimali de düşünerek tutturmak mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı harfleri bu şekilde seçmek beşer işi olmadığı gibi, buna tesadüf de karışamaz. Hâsılı süre başlarında bulunan bu harfler, birer ilâhî şifre olup Kur'ân'ın i'câz parlıtlarını gösterirler".³⁸

Ayrıca Nursî, bu harflerin Kur'ân'ın kullandığı şekliyle bir ilk olduğunu ve Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birini oluşturduğunu belirterek şöyle der:

"Hatip ve belîğlerin âdetindedir ki, mesleklerinde daima bir misale tabi olur, bir örnek üzerine nakış dokur ve işlenmiş bir yolda yürürler. Hâlbuki bu harflerden anlaşıldığına göre, Kur'ân hiçbir misale tabi olmamış, hiçbir belâgat örneği üzerine nakış yapmamış ve işlenmemiş bir yolda yürümüştür".³⁹

Son dönem ilmi tefsir geleneğinin önde gelen isimlerinden Tantâvî b. Cevherî (öl. 1940), hurûf-ı mukattaaaya oldukça farklı bir açıdan bakmış ve Kur'ân'ın i'câzını, kullanılan harflerin sayısında aramıştır. Mukattaa harfleriyle ilgili uzun izahlar yaptıktan sonra bu harflerle Allah'ın sanki şöyle dediğini ifade eder:

"Ey kullarım, ayın iki kısım olmak üzere 28 evresi, aynı şekilde ellerin iki kısım olmak üzere 28 eklemi ve iki kısımdan oluşan 28 harf vardır. Bununla şunu bilin ki, bu Kur'ân benim tarafımdan indirilmiştir. Çünkü onun harflerini, ayın evreleri, insan ve hayvan eklemeleri, hece harflerinin dizilişi ve sayısı gibi haber verip yaptığım şekilde kıldım. Durum böyle olunca, nasıl olur da Muhammed (s.a.v.) veya başka bir beşer böyle hassas ve mükemmel bir sistemi kursun, bu sayıları kâinatdaki diğer sayılara, bu kanunları, diğer prensiplere uygun bir şekilde uydursun? İşte bundan ötürüdür ki, Kur'ân benim sözümdür. Böyle bir neticeye varmanız için de işte sürelerin başlarındaki bu harfleri koydum. Ta ki yer gök ve onların ikisi arasındakilerin boşu boşuna yaratılmadığını bilesiniz. Kâinat kitabıyla vahiy kitabı arasındaki mükemmel uygunluğun farkına varasınız".⁴⁰

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız konuyla ilgili görüşler birçok yönden akla uygun geliyorsa da hemen hemen hepsinin tenkide açık bir kapı bıraktıkları gözden kaçmamaktadır. Akla en uygun olanı, mukattaa

³⁸ Nursî, *Sözler*, 364.

³⁹ Nursî, *İşarâtü'l-i'câz*, 36.

⁴⁰ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim* (Mısır: y.y., 1931), 2/7.

harflerinin tenbih ve bunların Kur'ân'ın i'câzını beyân eden delillerden biri oluşudur.⁴¹

2. Hurûf-ı Mukattanın 'Beyânî İ'câz'a Bakan Yönü

Hurûf-ı mukattaa hakkında âlimlerimizin çok yönlü incelemelerde bulduklarını ve birçok görüş ortaya koyduklarını yukarıda özetlemeye gayret ettik. Ancak bu harflerin, kendisinden sonra gelen âyetler, zikredildikleri sûre ve kendisiyle başlayan sûreler ile olan irtibât ve münâsebetleri fazlaca ele alınmadığı kanaatindeyiz. Gerçi Zemahşerî, Nâsırüddin el-Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Râzî gibi bazı müfessirler zaman zaman bu hususa dikkat çekmişlerdir.⁴² Son dönemde Muhammed Abduh (öl. 1905), Reşit Rıza (öl. 1935), Nursî ve Âişe Abdurrahman (öl. 1998) gibi bazı müfessirlerin bu konuya daha fazla yoğunlaştıkları görülmektedir. Örneğin Âişe Abdurrahman *el-İ'cazu'l-beyânî* adlı eserinde bu konuya uzunca değinerek şöyle der:

"Hurûf-ı mukattaa muhtevî inen ilk sure Kalem sûresidir. Daha sonra Mekke döneminin ortalarında, nüzûl sırası 34 olan Kâf sûresinden nüzûl sırası 49 olan Kasas sûresine kadar bu tür sûreler peş peşe ve sık olarak nâzil oldu. Özellikle hurûf-ı mukattaa ile başlayan bu sûrelerde Kur'ân'a dair deliller daha çok zikredilir. Kur'ân'ın Allah katından indiğine dair ve Kur'ân hakkında tartışanların iddialarını çürüten deliller sıkça sıralanmaktadır. Aynı şekilde mukattaa harfleriyle başlayan sûrelerin çoğu müşriklerin baskılarının en fazla olduğu, vahiy için şiir, kehanet ve iftira diyerek hakaret ettikleri dönemde inerek muarız ve mühlitlerini âciz bırakmıştır".⁴³

Biz burada evvela münâsebetü'l-Kur'ân ile ilgili özet bilgi vereceğiz, akabinde hurûf-ı mukattaa'nın kendisinden sonra gelen âyetler, zikredildikleri sûre ve kendisiyle başlayan sûreler ile olan irtibât ve münâsebetini incelemeye gayret edeceğiz.

Kur'ân'ın bir beşer sözü olmayıp Allah'a ait bir kelâm olduğu, onun i'câzıyla ispat edilmiş bir durumdur. Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri de; onda hiçbir çelişkinin olmaması ve bu bağlamda onun sûrelerinin, âyetlerinin, lafızlarının ve hatta harflerinin birbiriyle anlam ve fonetik

⁴¹ Cerrahoğlu, "Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri" *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 10/109 (Haziran 1971), 168.

⁴² Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/138-141; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/2-15.

⁴³ Âişe Abdurrahman Bintu'ş-Şatî, *el-İ'cazu'l-beyânî li'l-Kur'ân* (Dârü'l-Maârif: y.y., ts.), 179-180.

yönden uyum ve bütünlük içinde bulunmasıdır.⁴⁴ Tarihî süreç içerisinde Kur'ân'ı birçok yönüyle inceleyen Müslüman âlimler, “sûreler ve âyetler arasında münâsebet ve insicâm” konusunu da titizlikle inceleyerek bir münâsebet ilim dalını geliştirme çabasında olmuşlardır. Âyetler ve sûreler arasında münâsebet konusuna dâir ilk fikir, hicrî IV. asır ortalarında Bağdât'da Ebû Bekr Nisâbûrî (öl. 381/992) tarafından ortaya atılmıştır.⁴⁵ Bu konuyu tefsirinde ilk işleyen müfessir ise Zemahşerî'dir.⁴⁶ Ancak tenâsüb ilmini sistematik bir halde tefsirine koyan ve işleyen ilk müfessir, Râzî olmuştur. Daha sonraları Ebü'l-Hasen el-Bikâî (öl. 885/1480), *Nazmu'd-durer fi tenâsubi'l-âyât ve's-suver* adlı tefsiriyle bu konuyu etraflıca ele almıştır.⁴⁷

Münâsebetü'l-Kur'ân ilmi çerçevesinde Kur'ân'ı inceleyen İslâm âlimlerine göre âyet ve sûrelerde meseleler çeşit çeşit olsa da sonu başı ile başı sonu ile irtibatlıdır. Kısımlarının bu şekilde birbirine bağlılığı itibariyle Kur'ân, tek bir sûre gibidir, hatta tek bir âyet gibi mütenâsiptir. Daha da ötesi, Kur'ân'ın tamamı “tek bir kelime gibi” mütenâsip ve uyumludur.⁴⁸ İşte âyet ve sûreler arasındaki bu tenâsüb, Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden birini oluşturmaktadır.

Âyet ve sûrelerde söz konusu olan irtibât ve insicâmın mevzu bahsettiğimiz hurûf-ı mukattaa bağlamında gelen âyetler ve zikredildikleri sûrelerde de var olduğunu görmekteyiz. Öyle ki birçok âlim bu durumun Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri olduğunu belirtmiştir.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/132; Süyûtî, *Muterekü'l-akran*, 1/55.

⁴⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/132.

⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 99-164.

⁴⁷ Necati Kara, *Bikâî ve Tefsirindeki Metodu* (Van: y.y., 1995), 111; Cerrahoğlu, “Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/2 (Haziran 1977), 36; Mehmet Salmazzem, “Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden 'Tenâsüb' Risâle-i Nur Örneği” *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 205.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: y.y., 2006), 22/160; Ayrıca bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: y.y., 1979), 1/47.

2.1. Hurûf-1 Mukattaa'nın Kendisinden Sonra Gelen Âyetlerle Münâsebeti (İrtibât ve İncicâmı)

Hurûf-1 mukattaa'nın bulunduğu sûrelerin iki tanesi⁴⁹ müstesna 27'si, mekkî sûrelerdendir.⁵⁰ Meryem, Ankebût, Rûm ve Nûn⁵¹ sûreleri hariç başında mukattaa harfleri bulunan her sûrenin evvelinde, ya 'kitap' ya 'tenzîl' veya 'Kur'ân' ya da 'vahy' lafzı getirilmiştir.⁵² Bunları tablo halinde bir arada görmekte fayda vardır:

S.No	Sûre No	Sûre Adı	Hurûf-1 Mukattaa ve Akabinde Gelen Âyetler
1	2	el-Bakara	الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ
2	3	Âl-i İmrân	الم نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ المص كِتَابٌ أَنزَلَ إِلَيْكَ فَلا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذَكَرَى لِلْمُؤْمِنِينَ
3	7	el-En'âm	الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ
4	10	Yûnus	الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ
5	11	Hûd	الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
6	12	Yûsuf	المر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَآ يُؤْمِنُونَ
7	13	er-Ra'd	الر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ
8	14	İbrâhîm	الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ
9	15	el-Hicr	طه مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفِيَ
10	20	Tâhâ	طسم تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
11	26	Şu'arâ	طس تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ
12	27	en-Neml	طسم تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ
13	28	el-Kasas	الم تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ
14	31	Lokmân	الم تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
15	32	es-Secde	يس وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ
16	36	Yâsîn	

⁴⁹ el-Bakara ve Âl-i İmrân

⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* 134.

⁵¹ Mukattaa harflerinden biri olan ن/Nûn'dan sonra zikredilen 'Kalem ve yazdıklarını vahiy olarak da yorumlayanlar bulunmaktadır. Bk. 323-324.

⁵² Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/27-28.

17	38	Sâd	ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ
18	40	el-Mü'min	حَم تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
19	41	Fussilet	حَم تَنْزِيلٍ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
20	42	eş-Şûrâ	حَم عَسَقَ كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
21	43	ez-Zuhruf	حَم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ
22	44	ed-Duhân	حَم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ
23	45	el-Câsiye	حَم تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ
24	46	el-Ahkâf	حَم تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ
25	50	Kâf	ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 25 sûrenin evvelinde zikredilen hurûf-ı mukattaadan sonra 'Kur'an', 'kitap', 'tenzîl' ve 'vahiy' lafızları getirilmiştir. Bu durum calib-i dikkattir. Bu harflerden sonra 19 defa 'kitap', 10 defa 'tenzîl' ve türevleri, 6 kere 'Kur'an' ve bir kez de 'vahiy' kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca mecîd, zikr, hakîm ve mübîn kelimeleri Kur'an'ın sıfatı olarak gelirken; mübîn ve hakîm kelimeleri ise 'kitap'ın sıfatı olarak zikredilmiştir. Öte yandan bu harflerden sonra 3 defa Kur'an'a, 2 defa da 'kitap'a yemin edildiği görülmektedir.

Mukattaa harflerinden sonra Kur'an'a dair pasajların zikredilmesi bu harfler ile Kur'an arasındaki yoğun irtibâtın bir göstergesidir. 'Kur'an', 'kitap', 'tenzîl' ve 'vahiy' lafızlarının getirilmesi muhatabı büyük bir dikkatle dinlemeye sevk etmekte ve onu ikaz ederek Kur'an'ın önemine vurgu yapılmaktadır.⁵³ Böylelikle i'câz vecihlerinden biri olan mukattaa harflerinin akabinde Kur'an'a dair pasajlar getirilmekle Kur'an'ın i'câzı pekiştirilmek istenmiş olabilir. Nitekim hurûf-ı mukattaa zikredilerek söz konusu sûrelere giriş yapılmasının şöyle bir özel hikmetinden söz edilebilir: "Kur'an Arapça'dır, sizin konuştuğunuz Arapça nasıl ح/hâ ve م/mîm gibi harflerden oluşuyorsa bu Kitap da o harflerden oluşturulmuştur. Onu anlamanız ve üzerinde düşünerek, aynı harflerden benzerini yapmayı deneyerek eşsizliğini kabul etmeniz için hiçbir engel yoktur."⁵⁴

⁵³ Faruk Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü Açısından Sûrelerin Baş Tarafı İle Sonu Arasındaki Münasebet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 101.

⁵⁴ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 4/765.

Hurûf-ı mukattaadan sonra 'Kur'ân', 'kitap', 'tenzîl' ve 'vahy' lafızlarının getirilmesini Aîşe Abdurrahman şöyle yorumlar: "Bununla Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlayan müşriklere karşı onun delâlet ettiği engin manaların işte bu harfler ile meydana getirildiğini göstermektir. Çünkü Kur'ân'ın geldiği toplum bu harfleri tanıyor ve bunlarla yazıp konuşuyorlardı".⁵⁵

Râzî, özellikle hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerdeki ilk âyetleri, sûrenin mukaddimesi (girişi) mesabesinde mütalaa ederek, bu âyetlerin sûrenin başlangıcına yerleştirilişindeki uygunluktan ve sûrenin sonraki âyetleriyle münâsebetinden bahseder. Mesela Neml sûresinin başlangıcında bulunan âyetleri bu sûreye bir mukaddime kabul ederek şöyle der: *طَسُنْ تَلَكَّ أَيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ* /*Tâ-sîn. Bunlar Kur'ân'ın, gerçekleri açıklayan kitabın âyetleridir.*"⁵⁶ âyetindeki *تَلَكَّ* /*bunlar* kelimesi, bu sûrenin âyetlerine işarettir. *وَإِنَّكَ لَلْقَائِي الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ* /*"Şüphesiz ki bu Kur'ân sana ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmektedir."*⁵⁷ âyeti ise Cenab-ı Hakk'ın bundan sonra zikredeceği kıssalar için bir mukaddime (giriş)dir".⁵⁸

Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûresi mukattaa harflerinden olan *ح* ile başlar. Bu sûrelerin hepsinde de Kitab/Kur'ân'ın indirilmesinden bahsedilir. Sadece Şurâ sûresinde vahiyden bahsedilir ki bu da yine Kitab'a racidir. Dolayısıyla mukattaa harfleri ile Kitab/Kur'ân arasındaki yakın alaka bu yedi sûre ile bir kez daha doğrulanmış olmaktadır.⁵⁹ Örneğin Duhân sûresinin ilk altı âyetinde Kur'ân'la ilgili olarak şu önemli nitelik ve özellikler açıklanmaktadır:

1. Kur'ân, Allah'ın üzerine yemin edeceği kadar önemli bir kitaptır.
2. Kur'ân, Allah tarafından şerefi ve önemine lâyık mübarek bir gecede göndermeye başlanmıştı.
3. Allah insanlık tarihi boyunca peygamberler ve kitaplar göndererek kullarına doğru yolu göstermiş, onları uyarmıştır. Kur'ân da bu seriden bir rehber, bir irşad ve uyarı kitabıdır.

⁵⁵ Bintu'ş-Şatî, *el-İ'cazu'l-beyânî*, 157.

⁵⁶ en-Neml 27/1.

⁵⁷ en-Neml 27/6

⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 24/177, 180.

⁵⁹ Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 115.

4. Bütün bu nitelikleriyle Kur'ân, Allah'ın bir rahmetidir; kullarına olan sevgi ve merhametinin bir eseridir.⁶⁰

Aynı şekilde Fussilet sûresinde mukattaa harfinden sonra gelen üç âyetin üçü de Kur'ân'la ilgilidir. İkinci âyette zikredilen *نَزِيلٌ* /İndirilen' den maksat Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu ifade, bilhassa Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğini kabul etmeyen, onu Hz. Muhammed'in yakıştırdığını ileri süren inkârcılara cevap teşkil etmektedir. Söz konusu ettiğimiz âyetlerde Kur'ân'ın başlıca şu özelliklerine dikkat çekildiği görülür:

1. Kur'ân, Allah katından indirilmiştir, ilâhî vahiydir; onun Hz. Muhammed'in kendi sözü olduğu iddiası tamamen asılsızdır.
2. Kur'ân, Allah'ın rahmân ve rahîm isimlerinin tecellisidir, dolayısıyla insanlık için bir rahmet ve lutuftur.
3. O bir *'kitap'*tır, yani sadece söylenip geçen bir söz değil, aynı zamanda yazıya geçirilerek korunması gereken ve korunan ölümsüz bir belgedir.
4. Âyetleri açık açık ortaya konmuştur. İnsafla düşünen herkes kabul eder ki insanlığın elinde, çeşitli bilgilerin ve birbirinden çok farklı konuların yer aldığı Kur'ân'ın benzeri başka bir kutsal kitap yoktur.
5. Kur'ân'ın dili Arapça'dır; bunun da asıl sebebi, İslâm peygamberinin Arap asıllı, hitâp ettiği ilk topluluğun da Araplar oluşudur.
6. Kur'ân, özünde kusursuz ilâhî bir hakikat, rahmet ve rehber olmakla birlikte ondan doğru olarak ve gerektiği kadar yararlanabilmek için olabildiğince zihinsel donanuma sahip olmak, samimi bir niyetle hakikat ve fazilet arayışı içinde bulunmak gerekir.
7. Kur'ân müjdecî ve uyarıcıdır.⁶¹

Peş peşe gelen Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hicr sûresi mukattaa harflerinden olan *الر* ile başlar. Ra'd sûresi ise *الم* şeklinde gelir. Bu sûrelerin hepsinde de Kitab/Kur'ân'ın indirilmesinden bahsedilir. Örneğin söz konusu sûrelerden biri olan İbrâhîm sûresinde hurûf-ı mukattaadan hemen sonra Kur'ân'ın insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran bir kitap olduğu özelliğine vurgu yapılmıştır. *بِإِذْنِ رَبِّكُمْ* /Rablerinin izniyle ifadesi de Hz. Peygamber'in bu görevi kendiliğinden değil, Allah'ın emri ve iradesiyle yerine getirdiğine işaret eder. Böylece müşriklerin 'kendiliğinden uyduruyor' iddiaları boşa çıkartılmıştır.

Hûd sûresi, hurûf-ı mukattaa ile başlayıp Kitab/Kur'ân'ın özelliklerinin anlatıldığı bir başka sûredir. Hurûf-ı mukattaadan sonra

⁶⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/791-792.

⁶¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/685-687.

gelen âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir insan tarafından ortaya konmuş bir eser olmadığını, bilâkis hikmetiyle her şeyi yerli yerince yapan ve ilmiyle her şeyden haberdar olan Allah tarafından sağlam bir şekilde tanzim edilmiş ve açıklanmış bir kitap olduğunu ifade etmektedir. Âyetlerin sağlam kılınmasından maksat, onların hem lafız hem de anlam bakımından bozukluk, eksiklik, noksanlık ve çelişkiden uzak olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm gerek lafız gerekse anlam bakımından Arap dili ve edebiyatının şaheseri olup benzerini getirmeleri için insanlığa meydan okuduğu halde nüzûlünden günümüze kadar benzeri ortaya konamamış; hiç kimse ikna edici bir delil göstererek onun ifadelerinde bozukluk veya çelişki bulunduğunu söyleyememiştir.⁶² Aynı şekilde mukattaa harfleriyle başlayıp hemen devamında Kur'ân'ın farklı özelliklerinin anlatıldığı bir başka sûre de Kâf sûresidir. Bu sûrede ق/kâf harfinin وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ / "Şanı yüce Kur'an'a yemin olsun!"⁶³ ifadesinin başında olması Kur'ân'ın önceki vahiylerin devamı olduğunu imâ etmektedir. Onu yalanlayanlarsa önceki vahiyleri yalanlayıp helak olanların mirasçılarıdır. Bu sûrede vahyi ve ahireti yalanlayan Ad, Semûd, Nûh, Lût gibi kavimlerin nasıl helak olduğu örnek verilerek hem Kur'ân'ı yalanlayanlar tehdit edilmekte hem de Hz. Peygamber'e sabır ve metanet telkin edilmektedir.⁶⁴

Mukattaa harfleriyle başlayıp da inen ilk sûre Kalem sûresidir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in cinlerin etkisi altına girdiğini düşünerek ona şair, kâhin ve mecnun demişlerdir. Bu sûrede kaleme ve kalemin yazdığı satırlara yemin edilerek onun mecnun olmadığı ifade edilmiş, böylece risâlet görevi vurgulanmıştır.⁶⁵ Burada hurûf-ı mukattaadan olan ن/nûn'dan sonra zikredilen 'kalem ve kalemin yazdığı şeyler'⁶⁶ hakkında müfessirler farklı şeyler söylemişlerdir. Hatta bazı müfessirlere göre 'kalem'den maksat vahyi yazan kalem, 'yazdıkları'ndan maksat ise

⁶² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 5/429.

⁶³ Kâf 50/1.

⁶⁴ Tuncer Namı, "Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri", *Eskiyeni* 30 (Mayıs 2015), 90.

⁶⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/145-146.

⁶⁶ Bk. en-Nûn 68/1.

Kur'ân'dır.⁶⁷ Meryem, Ankebût ve Rûm sûreleri hariç başında mukattaa harfleri bulunan her sûrede bu harflerden sonra 'Kur'ân', 'kitap', 'tenzîl' ve 'vahiy' lafızları getirilmiş olması bu yorumun daha isabetli olabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde sûrenin son âyetinde⁶⁸ Kur'ân'ın öğüt verici özelliğine vurgu yapılarak yine Kur'ân'a tekrar dikkat çekilmektedir.

Hurûf-ı mukattaada yer alan harflerin zikredildikleri sûrelerin genel muhtevasıyla hem lafız, hem de anlam yönüyle yakın bir ilişkisi vardır. Sadece Kâf, Sâd ve Kalem sûreleri gibi tek harfle (ق، ص، ن harfleri) başlayan sûrelere baktığımızda söz konusu harflerin sûrenin muhtevası üzerinde özellikle lafzî yönden tesir icrâ ettiğini rahatlıkla görmek mümkündür. Mesela ق/kâf harfiyle başlayan Kâf sûresi incelendiğinde ق harfinin çokça kullanıldığı ve üzerine bolca kafiyenin var olduğu görülür. Aynı şekilde Sâd sûresinde de ص harfinin ifade ettiği karakteristik bir özellik olan 'husumet' sûrenin bütününde göze çarpmaktadır. Kalem sûresinde daha farklı bir durum vardır. Bu sûre ن harfi ile başlar. Bu başlangıç tarzı, sûrenin muhtevasında öyle tesir icrâ eder ki sûrenin bütün fasılları ن vezni ile sona ermektedir.⁶⁹

Meryem, Ankebût ve Rûm sûrelerinde bu harflerin hemen akabinde Kur'ân'a atfen malumat gelmezse de bu sûrelerin sonraki âyetlerinde Kur'ân'la ilgili pasajlar zikredilerek hususî olarak Kur'ân'ın i'câzı ve tehdî özelliği dikkatlere sunulduğu görülür. Örneğin Meryem sûresinin başlangıcında 'kitap', 'tenzîl', 'Kur'ân' ve 'vahiy' ifadeleri görülmemektedir. Ancak sûrenin başında doğrudan geçmeyen Kitab/Kur'ân ile ilgili bahis sûrenin içinde kendisini sık sık göstermektedir. Farklı yerlerde beş defa *وَأَذْكُرُّ فِي الْكِتَابِ*/Bu kitapta an⁷⁰ ifadesi tekrar etmektedir. Öte yandan sûrenin sonunda Kur'ân'ın müjdeleyici,

⁶⁷ Geniş bilgi için bk. Mehmet Altuntaş, "Kur'an'ın Mekke'de Yazılması ve Medine'de Çoğaltılması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* /11 (Aralık 2018), 267-269.

⁶⁸ en-Nûn 68/52.

⁶⁹ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/258-259; Akgül, "Mukattaa Harfleri ve Kur'an İ'câzındaki Yeri", 63-64.

⁷⁰ Meryem 19/16, 41, 51, 54, 56.

uyarıcı ve Arap dili üzere indirilmesi gibi en önemli hususiyetleri sıralanır.⁷¹

Görüldüğü gibi hurûf-ı mukattaa ile başlayan 25 sûrenin evvelinde Kur'ân, birçok özelliğiyle ele alınmaktadır. Böylece hem mukattaa harfleri zikredilerek, hem de Kitap/Kur'ân'a tekrar tekrar vurgu yapılarak Kur'ân'ın i'câzı ortaya konulmaktadır.

2.2. Hurûf-ı Mukattaa ile Başlayan Sûrelerde Sûre İçi Münâsebet (İrtibât ve İnsicâm)

Sûre içi münâsebet; genel manada sûre ile ismi arasındaki, sûrenin mukaddimesiyle (girişiyle) sûre arasındaki, sûrenin bölümleri (konuları) arasındaki ve sûrenin başıyla sonu arasındaki münâsebetleri ihtiva eder.⁷² Râzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344) ve Bikâî gibi müfessirler sûre içi münâsebeti Kur'ân'ın edebî i'câzının bir yönü olarak görmüşlerdir. Onlara göre Kur'ân-ı Kerîm, hiç bir i'câz yönü olmasa ve sadece sûrelerin başlangıçları ve sonları itibariyle ele alınmış olsa, bu yön onun tek başına mu'cizevî bir kitap olduğunu ispat edecek güçlü delillerle doludur.⁷³

Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler incelendiğinde sûrenin mukaddimesiyle (girişiyle) sûre arasında, sûrenin bölümleri (konuları) arasında ve sûrenin başıyla sonu arasında çok güçlü bir irtibât ve münâsebetin olduğu görülür. Birçok müfessire göre bu tür sûrelerde genel olarak Allah'a iman, Kur'ân'ın i'câzı ve peygamber kıssaları ağırlıklı olarak ele alınır. Kur'ân'ın inzali ya da i'câzının hem tevhîd hem de risâletle olan ilgisi düşünülürse bu tür sûrelerde tevhîd ve risâlet öne çıkmaktadır.⁷⁴ Örneğin İbrâhîm sûresinde yer alan âyetler konusal açıdan bir bütünlük oluşturmakta, sûrenin giriş kısmıyla diğer bölümleri arasında, baş tarafı ile sonu arasında bir ilişki ve uyum söz konusudur.

⁷¹ Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 102-103. Bk. "Biz Kur'an'ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki gûnahtan sakımanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri de onunla uyarasın!" Meryem 19/97.

⁷² Ali Yılmaz, *Fahruddin er-Râzî'nin et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) Adlı Eserinde Tenâsüb ve İnsicâm* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 195.

⁷³ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/176.

⁷⁴ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/176; Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrâhîm b. Ömer Bikâî, *Nazmu'd-durer fi tenâsubi'l-âyât ve's-suver* (Kâhire: y.y., ts.), 10/369; Muhammed Mahmud Hicazî, *et-Tefsiru'l-vâdih* (Kahire: y.y., 1980), 13/59.

Bikâî bu sûrenin hedefini tevhîd ve Kitap olarak belirtirken Mahmud Hicâzî (öl. 2019), tevhîd ve risâlet olarak tespit eder. Râzî ise sûrenin tefsirinde sûrenin başı ile sonu arasındaki münâsebeti dikkat çekmektedir.⁷⁵

Gerçekten de İbrâhîm sûresinin ilk ve son âyetleri incelendiğinde mükemmel bir irtibât ve insicâmın olduğu görülür. Bu sûreye insanları karanlıktan aydınlığa, güçlü ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarmak için Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân-ı Kerîm'in zikriyle başlanmış, "İşte bu, bütün insanlara, bununla hem uyarılınsınlar hem Allah'ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler hem de akıl sahipleri öğüt alsınlar diye yapılmış bir bildirimdir."⁷⁶ âyetiyle de sûre bitirilmiştir. İlk ve son âyetler tenasüp açısından incelendiğinde şöyle ince bir münâsebetin olduğu görülecektir:

"Birinci âyette Kitap, karanlık, aydınlık (yol), Rab ve Allah'ın yolu kavramları vurgulanır. Son âyette ise belâğ (bildiri), inzâr (uyarı), tek ilâh hakikati, akıl sahipleri ve tezekkür kavramları öne çıkarılır. İlk âyette kitap, son âyette de belâğ ifadesi, belâgat açısından mükemmel bir uyum arz etmektedir. Çünkü genel olarak başlangıçta kitap okunur, işin başında kitap incelenir; üzerinde düşünülür, sonra nihaî bir ilan yapılır. Bu sûrenin ana fikri olan tevhîd, risâlet ve hidâyet olgusu sûrenin detaylarında dağılmamış; sadece tafsilatlı olarak işlenmiştir. Son âyette ise nihaî bir bildiri gibi konunun özü ve ruhu duyuruya yansıtılarak belâğî uyum ('belâğ' kelimesiyle) mükemmel bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Âyetlerde kullanılan temel sözcükler rastgele değil; titizlikle seçilmiştir. Ayrıca anlam bakımından da birbirleriyle uyumluluk arz etmiştir. İbrâhîm sûresinin gerek ilk âyetinde, gerekse son âyetinde muhatapların, sosyal, kültürel ve dinî tüm özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Onlara ümmî bir toplumun idrak seviyelerinin kaldırabileceği söz ve cümlelerle hitâp edilmiştir; bu hitâp da gayet açık ve anlaşılırdır".⁷⁷

Râzî, Secde sûresinin temel muhtevasının, 'tevhîd', 'nübüvvet' ve 'haşr' meseleleri olduğunu belirtir. Sûrenin seyrinin de bu üç mesele çerçevesinde deveran edip son bulduğunu ve başıyla sonu arasındaki bütünlüğü belirterek şöyle der: "Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de her ne zaman

⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/176; Bikâî, *Nazmu'd-durer*, 10/369; Hicazî, *et-Tefsiru'l-vâdih*, 13/59.

⁷⁶ İbrâhîm 14/52.

⁷⁷ Gıyasettin Arslan, "İbrâhîm Sûresinin İlk ve Son Âyeti Arasındaki Belağî Uyum", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2007), 7-9.

itikadın üç temel esasından ikisinden bahsederse, üçüncü esası da getirir. Bu sûrede de durum böyledir. Cenab-ı Hak, “O, senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarman için rabbın tarafından gönderilen hak kitaptır.”⁷⁸ âyetiyle peygamberlikten bahsetmiş. “Allah gökleri ve yeri yarattı... Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yarattı...”⁷⁹ ifadeleriyle tevhîde değinmiştir. “Toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?...”⁸⁰ cümlesiyle de üçüncü asıldan, yani haşirden bahsetmiştir.⁸¹

Kâf sûresinde ‘Kur’ân-ı Mecid’e kâsem edilerek başlanır. Akabinde kâfirlerin bu Kur’ân karşısındaki şaşkınlıkları ifade edilir. Sûre içinde Kur’ân-ı Kerîm değişik yönleri ile ele alınır.⁸² Bu sûrede dikkat çekici bir başka özellik ise sûrenin “Şanı yüce Kur’ân’a yemin olsun!” şeklinde başlayıp “Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, ceza uyarımızdan kaygı duyanlara Kur’ân’ı durmadan oku!”⁸³ âyetiyle bitmesidir. Zira sûrenin Kur’ân’ın Allah nezdindeki değerine dikkat çekerek başlayıp, yine Kur’ân’ın dini tebliğdeki önemine ve yerine işaret ederek son bulması, tebliğ ve telkinde asıl konuyu vurgulama yöntemi bakımından ilgi çekicidir.⁸⁴

Hicr sûresi; tevhîd delillerini, insanın yaradılışını, uyarı ve ikazları ihtiva eder. Sûre genelinde, ilâhî daveti reddeden müşrikler uyarılırken, Hz. Peygamber de teselli edilmektedir. Ayrıca yine hurûf-ı mukattaadan sonra ilâhî vahyin önemine dikkat çekilmekte, onu dikkatle dinleyip aydınlatıcı içeriğinden yararlanarak doğru yolu bulmanın gerekliliği vurgulanmaktadır.⁸⁵ Sûrenin 9. âyetinde şöyle denilmektedir: “Doğrusu kitabı biz indirdik. Onun koruyucusu elbette biziz.” Bu âyet, Kur’ân’ın ziyade ve noksandan, tağyir ve tebdilden mahfuz kalacağını ilan etmektedir. Bu muhafaza, Hz. Peygamber’e indiği andan itibaren başlar, O’nun kalbinde bir araya getirilmesi, vefatından sonra cem edilmesi, istinsah ve

⁷⁸ es-Secde 32/3.

⁷⁹ es-Secde 32/4-9.

⁸⁰ es-Secde 32/10.

⁸¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 25/176.

⁸² Bk. Kâf 50/37, 45.

⁸³ Kâf 50/45.

⁸⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 5/114-115.

⁸⁵ Tuncer, *Kur’an Bütünlüğü*, 113.

harekelenme dönemlerini ve kıyamete kadar fesâhat ve belâgatiyle mu'cize oluşunu da içine almaktadır.⁸⁶ Dolayısıyla Allah'ın Kur'ân'ı koruyacağını bildirmesi, Kur'ân'ın Allah kelâmı ve mu'cize bir kelâm olduğunu göstermektedir.

Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerde sûre içi münâsebet ile ilgili son olarak şunu söylemek isteriz. Kur'ân-ı Kerîm'in benzersiz niteliğini ifade eden i'câz meselesinin önemli konularından biri olan "tehaddî" olgusu, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde zikredilmektedir.⁸⁷ Âlimlerin çoğunluğuna göre söz konusu tehaddî âyetleri, çoktan aza doğru bir sıralama ile nâzil olmuştur. Başka bir ifadeyle, öncelikle Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunmuş, ardından on sûre ve en sonunda bir sûreyle meydan okunmuştur.⁸⁸ Tehaddî âyetlerin zikredildiği Bakara, Yûnus, Hûd, İsrâ ve Tûr sûrelerinden üçü mukattaa harfleriyle başlayan sûrelerdir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler incelendiğinde sûre girişleri ile sûre içinde zikredilen tehaddî âyetleri arasında sıkı bir münâsebetin olduğu görülecektir. Örneğin Bakara sûresinin ilk âyeti olan huruf-i mukattaadan hemen sonra gelen *لَا رَيْبَ فِيهِ* / "Bu kitapta hiç şüphe yoktur." âyetinde Kur'ân'ın ilâhî kaynaklı olması hususunda herhangi bir şüphenin olmadığı vurgulanmaktadır. Aynı sûrenin 23. âyetinde yer alan tehaddî âyetinde de yani *وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا* / "Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz..." şeklinde başlayan ve içinde *رَيْبٍ/reyb* kelimesi bulunan âyette de Kur'ân'ın kaynağı hususunda şüphe içinde olanlara meydan okunmaktadır. Bu da ilgili sûrede mukattaa harfinden sonra vurgu yapılan mevzu ile aynı sûrede bahsi geçen tehaddî âyeti arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Benzer bir durum Hûd sûresi 1 ve 13. âyetleri arasında da olduğunu görmekteyiz.

Neticede mukattaa harfleri ile başlayan sûreler incelendiğinde her bir sûrede yer alan âyetlerin konusal açıdan bir bütünlük oluşturdukları, sûrenin mukaddime kısmıyla diğer bölümleri arasında, baş tarafı ile sonu

⁸⁶ Musa Kazım Yılmaz, "Kur'ân'ın Meydan Okumasının Arkasındaki Gerçekler", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 262.

⁸⁷ el-Bakara 2/23-24, Yûnus 10/38, Hûd 11/13, el-İsrâ 17/88, et-Tûr 52/33-34.

⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/187; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/26; Süyûtî, *el-İtkân*, 646; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2770; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvîr*, 2/337.

arasında bir irtibât ve uyumun olduğu görülmektedir. Bu da Kur'ân'daki i'câzı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

2.3. Hurûf-ı Mukattaa ile Başlayan Sûreler Arası Münâsebet (İrtibât ve İncicâm)

Kur'ân'ın âyet ve sûreleri, farklı sebeplerden dolayı çeşitli zamanlarda indirilmekle birlikte aralarında o kadar sıkı bir bağ vardır ki onları yerinden oynatmak ve birbirinden ayırmak mümkün değildir. Onun tertip ve nazmı başka söze benzemez.⁸⁹ Kur'ân'ın i'câzı bu yönden de ele alınıp incelenmekte ve Allah kelamı olduğu ispatlanmaktadır. Sûreler arası münâsebet konusu çok yönlüdür. Özellikle peş peşe gelen iki sûre, ya lafzî benzerlik durumuna göre veya mana yönünden muhtevalarına göre birbirine bağlanır. Mana yönüyle olan irtibât ise, sûrenin başıyla bir önceki sûrenin sonu, sûrelerin maksudu (ana hedefi, ana fikri) ve benzeri şekillerde değişik açılardan ele alınır.⁹⁰

Mukattaa harfleri ile başlayan sûreler incelendiğinde bu sûrelerde bir bütünlüğün var olduğu görülecektir. Bu sûrelerden Bakara ve Âl-i İmrân hariç diğer hepsinin mekkî olması bunun en açık misalini teşkil etmektedir. Birbirleri ile aralarında yakın bir irtibât vardır. Farklılıklar olmakla beraber pek çok benzer yön vardır. Hatta bunun içindir ki Said Havva (öl. 1989) ve Hicâzî gibi birçok âlim zaman zaman bu sûrelerin birbirleri ile olan irtibâtına temas etmişlerdir.⁹¹

Mukattaa harfleri ile başlayan ve nüzûl sırası itibariyle birbirine yakın olan 9 sûrenin muhtevası hayli dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Kalem sûresinden sonra gelen ve hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler sırası ile şunlardır: Kâf, Sâd, A'râf, Yâsîn, Meryem, Tâhâ, Şuârâ, Neml ve Kasas. İlk üç sûre olan Kalem, Kâf ve Sâd bir tek harf ile başlamıştır. Sonra sırasıyla A'râf, Yâsîn, Meryem, Tâhâ, Şuârâ ve Neml sûreleri nâzil olmuştur. Bu sûrelerde yer alan hurûf-ı mukattaa ise iki harften meydana gelmektedir. Nüzûl sırası itibariyle son sûre Kasas sûresidir. Onda ise üç harf yer almaktadır. Bu sûreler, mushaftaki tertibi ve nâzil olduğu dönem itibariyle birbirine çok yakındır. Dolayısıyla ortak yönleri vardır. Bu ortak

⁸⁹ Bk. Mehmet Salmazzem, *Kur'ân'ın İ'câzına Çağdaş Bir Yaklaşım Menâr Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 89, 90, 94-95.

⁹⁰ Yılmaz, *Fahruddin er-Râzî'nin et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) Adlı Eseri*, 215.

⁹¹ Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 98.

yön Kur'ân'ın anlatılması ve başta Hz. Peygamber olmak üzere, diğer peygamberleri⁹² yalanlayanlara karşı delillerin serdedilmesidir. Aynı şekilde 'Havamim' diye isimlendirilen ve mukattaa harflerinden ح ile başlayan Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri de birçok yönden özellikle birbiriyle irtibâtları söz konusudur. En önemli ortak yönleri Kitab/Kur'ân'ın indirilmesinden bahsetmeleridir. Dolayısıyla mukattaa harfleri ile Kitab/Kur'ân arasındaki yakın alaka bu yedi sûre ile bir kez daha doğrulanmış olmaktadır.⁹³

Râzî, tertibe göre sûreler arası münâsebeti göstermekle birlikte, bazen sûreyi, uzak bir sûreyle de irtibâtlandırır. Mesela Sâd sûresi ile Kâf sûresinin birçok açıdan birbirleriyle bütünlük ve müştereklik arz ettiğini ve dikkat çekici bazı sırlar içerdiğini ifade etmektedir. Ona göre, bu iki sûre hem başlangıçları hem de bitişleri yönüyle kendi aralarında bir bütünlük ve uyum arz etmektedirler. O, her iki sûre arasındaki bu ahengi Kâf sûresinin 1. âyetinin tefsirinde, hem lafız hem de mana yönüyle şöyle ele almaktadır:

“Bu iki sûrenin lafız yönüyle uyum ve ahengi şöyledir. Hem Kâf sûresi hem de Sâd sûresi, hurûf-ı mukattaa ile başlanması, hurûf-ı mukattaaadan sonra yine her iki sûrede Kur'ân'a yemîn edilmesi ve her ikisinde de “بل” edatının ve taaccübün bulunması bu iki sûrenin lafız yönüyle uyum ve ahengini gösterir. Ayrıca her iki sûrenin hem başı, hem de sonu uyum ve insicâm halindedir. Zira Allah, Sâd sûresinin başında “*Bu şanlı ve şerefli Kur'ân'a yemîn olsun*”⁹⁴ buyurmuş, sonunda da “*O ancak âlemler için bir öğüttür*”⁹⁵ buyurmuştur. Kâf sûresinin başında da “*O çok şerefli Kur'ân'a yemîn olsun*”⁹⁶ şeklinde buyurmuş, sonunda ise “*Onun için, benim tehdidimden korkacaklara Kur'ân ile öğüt ver*”⁹⁷ buyurmuştur. Böylece bu iki sûre, baş taraflarında zikredilen hususlarla bitmiş olmaktadır”⁹⁸.

Hûd sûresinde mukattaa harflerinden hemen sonra gelen “*Bu bir kitaptır ki, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri*

⁹² Mesela Hz. Nûh, Hz. Semûd, Hz. Lût, Hz. İbrâhîm, Hz. Musa ve Hz. İsa.

⁹³ Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 105, 115.

⁹⁴ Sâd 38/1.

⁹⁵ Sâd 38/87.

⁹⁶ Kâf 50/1.

⁹⁷ Kâf 50/45.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/145.

sağlamlaştırılmış ve güzelce açıklanmıştır.”⁹⁹ âyeti önceki sûre olan Yûnus Sûresindeki *Elif, Lâm, Râ, bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.*”¹⁰⁰ âyetiyle çok sıkı bir irtibâtı vardır. Aynı şekilde Yûnus sûresi şirki nefyedip vahye tabi olmayı emretmekle sona ermesi; Hûd sûresinin ise vahyi açıklayıp, şirkten sakındırmakla başlamış olması bu iki sûre arasındaki farklı bir münâsebet yönünü ortaya koymaktadır.¹⁰¹

Peş peşe gelen Ra'd ve İbrâhîm sûreleri incelendiğinde iki sûre arasındaki münâsebetin gayet açık olduğu görülecektir. Çünkü Allah Ra'd sûresinde Kitab/Kur'ân'ı övmüş ve kâfirlerin uydurduğu şeylerden onun beri olduğunu zikretmiştir. Aynı şekilde Allah, İbrâhîm sûresine de Kur'ân'ın vasıflarını ve onun uydurma şeylerden uzak olduğunu anlatarak başlamıştır. Öte yandan Ra'd sûresinde Kur'ân'ın Arapça bir hüküm olarak indirilmesi zikredilip, hikmetinden bahsedilmiştir. Ancak İbrâhîm sûresinde Kur'ân'ın hikmetinin de zikredilmiş olması söz konusu iki âyet arasındaki güçlü bağa bir işarettir.¹⁰²

Râzî, *الم* ile başlayan Bakara, Lokmân ve Secde sûreleri arasında şöyle bir irtibât kurmaktadır:

“Cenab-ı Hak, Bakara sûresinde *ذَٰلِكَ الْكِتَابُ/Bu kitap* demiş, fakat orada *الحَكِيم/Hikmetli* vasfına yer vermemiştir. Lokmân sûresinde ise *الحَكِيم* ifadesini de getirmiştir. Kitabın vasıflarının zikri artınca, Allah onun nitelikleri hususundaki şeylerin zikrini de artırarak *وَرَحْمَةً هُدًى/Bir hidâyet ve rahmettir*¹⁰³ buyurmuştur. Öyleyse Bakara 2. âyetindeki *هُدًى/Hudâ*, Lokmân 2. âyetindeki *الْكِتَاب/el-Kitab*'ın mukabili, Lokmân 2. âyetindeki *الْحَكِيم/el-Hakîm*, Lokmân 3. âyetindeki *رَحْمَةً/rahme*'nin mukabilidir. Aynı şekilde Allah Secde sûresinde *رَبِّ الْعَالَمِينَ/Âlemlerin Rabbinden* tabirini, bundan önceki Lokmân sûresinde *وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ هُدًى/Muhsinler için bir hidâyet ve rahmet* ifadesini, Bakara sûresinde ise *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ/Muttakiler için bir hidâyet* tabirini kullanmıştır. Çünkü başkasının elinde bir kitap gören kimsenin kalbi, önce o kitapta ne olduğunu bilmek ister ve bu sebeple 'o kitap ne' diye sorar. Daha sonra da bu kitabın hangi konuyla ilgili olduğunu sorar. Tıpkı bunun gibi Cenab-ı Hak ilk önce, 'Bu kitap, *hidâyet ve rahmettir.*'¹⁰⁴ demiştir. Daha sonra Secde

⁹⁹ Hûd 11/1.

¹⁰⁰ Yûnus 10/1.

¹⁰¹ Ebü's-Senâ Şihâbuddîn Seyyid Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: y.y., ts.), 11/202.

¹⁰² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/179.

¹⁰³ Lokmân 31/3.

¹⁰⁴ Lokmân 31/3.

sûresinde, bunun Allah'ın kitabı olduğunu söylemiş ve bu hususu 'Alemlerin Rabbinden'¹⁰⁵ tabirini kullanarak beyân etmiştir. Çünkü alemlerin Rabbinden olan kitapta bütün alemlerle ilgili dikkat çekici hususlar bulunur. Bu da insanı, o kitabı okumaya ve öğrenmeye davet eder".¹⁰⁶

Son olarak hurûf-ı mukattaa ile başlayan Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinden kısaca bahsetmek gerekir. Medine'de nâzil olan Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin baş taraflarının hurûf-ı mukattaa ile başlamış olması aynı şekilde sebepsiz değildir. Bu iki sûreyle Medine'deki Yahudi ve Hıristiyan topluluğa karşı da 'Kur'ân' meydana okumaktadır ve 'Kitab'ın durumu onlara da açık bir biçimde arz edilmektedir.¹⁰⁷ Aynı şekilde bu iki sûre birbirleriyle bir bütünlük oluşturmaktadır. Âl-i İmrân sûresi sanki Bakara sûresinin devamı niteliğindedir. Zira Âl-i İmrân sûrenin hedefinde Ehl-i kitab ve Müslümanlar vardır. Bakara sûresinde kitaba yapılan çağrı bu sûrede de devam etmektedir. Bakara'da hususî olarak Yahudiler hidâyeti kabul etmeye çağrılmıştır. Âl-i İmrân sûresinde ise özellikle Hristiyanlar, sapık inançlarından vazgeçmeleri ve Kur'ân'ın rehberliğini kabul etmeleri için uyarılmıştır.¹⁰⁸

Neticede mukattaa harfleri ile başlayan sûreler incelendiğinde bu sûrelerde yer alan âyetlerin konusal açıdan bir bütünlük oluşturdukları ve birbirleriyle yakın bir uyum ve münâsebet oluşturdukları görülmektedir. Bu da Kur'ân'daki i'câzı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sonuç

İndiği dönem itibariyle Kur'ân i'câzının en belirgin olan yönü, onun nazım, üslûp ve kelimelerden oluşan beyânî yönüdür. Özellikle İ'câzü'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân, Nazmü'l-Kur'ân, Muşkilü'l-Kur'ân, Münâsebetü'l-Kur'ân gibi alanlarda eser veren âlimler, daha çok Kur'ân'ın 'beyânî i'câz'ını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Söz konusu ettiğimiz hurûf-ı mukattaa da Kur'ân'ın 'beyânî i'câz'ından birisi olarak görülmüştür.

¹⁰⁵ es-Secde 32/2.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/140-141.

¹⁰⁷ Tuncer, *Kur'an Bütünlüğü*, 122.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 7/105-106.

Hurûf-ı mukataanın beyânî i'câz yönü, kendisinden sonra gelen âyetler, zikredildikleri sûre ve kendisiyle başlayan sûreler ile olan irtibât ve münâsebetleri incelendiğinde şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Mukattaa harfleri tehadî yönüyle Kur'ân'ın i'câzına delâlet ederler. Böylelikle Kur'ân'ın bir beşer kelamı olamayacağını insan idrakine iyice yerleştirilmek istenir.
- Hurûf-ı mukattaa ile Kur'ân arasında dikkat çekici bir şekilde ikili bir münâsebet vardır. İ'câz vecihlerinden biri olan bu harflerin akabinde Kur'ân'a dair pasajlar getirilmekle Kur'ân'ın i'câzı pekiştirilmektedir.
- Hurûf-ı mukattaaada yer alan harflerin zikredildikleri sûrelerin genel muhtevasıyla hem lafız, hem de anlam yönüyle yakın bir ilişkisinin söz konusu olması calib-i dikkattir.
- Mukattaa harfleriyle başlayan sûrelerde genel olarak Allah'a iman, Kur'ân'ın i'câzı ve peygamber kıssaları ağırlıklı olarak ele alınarak tevhid ve risâlet ön plana çıkarılmıştır.
- Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler incelendiğinde muhtevaları hayli dikkat çekici özellikler taşımakta ve bu sûrelerde bir bütünlüğün var olduğu görülmektedir.
- Tehadî âyetlerin zikredildiği beş sûreden üçü olan Bakara, Yûnus, Hûd sûreleri mukattaa harfleriyle başlayan sûrelerdir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan bu sûrelerin; sûre girişleri ile sûre içinde zikredilen tehadî âyetleri arasında sıkı bir münâsebetin olması Kur'ân'ın i'câzını ayrıca vurgulamaktadır.

Son olarak denilebilir ki, Kur'ân yirmi üç yılda çeşitli zaman aralığında inmesine rağmen, harflerin kelimelerle, kelimelerin âyetlerle, âyetlerin sûrelerle, sûrelerin birbirleriyle irtibât ve münâsebeti hem lafız hem de mana itibariyle söz konusudur. Bu da bu yönüyle Kur'ân'ın i'câzını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akgül, Muhittin. "Mukattaa Harfleri ve Kur'an İ'câzındaki Yeri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/14 (Aralık 2006), 49-65.
- Altuntaş, Mehmet. "Kur'an'ın Mekke'de Yazılması ve Medine'de Çoğaltılması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Aralık 2018), 257-289.

- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbuddîn Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Arpa, Abdülmuttalip. "Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013), 781-800.
- Arslan, Gıyasettin. "İbrâhîm Sûresinin İlk ve Son Âyeti Arasındaki Belaği Uyum". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2007), 1-22.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *İ'câzü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakar. Kahire: Dârü'l-Mearif, ts.
- Bakkal, Ali. "Kur'ân'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 1-25.
- Bikâî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrâhîm b. Ömer. *Nazmu'd-durer fi tenâsubi'l-âyât ve's-suver*. 22 Cilt. Kâhire: y.y., ts.
- Bintu's-Şatû, Aîşe Aburrahman. *el-İ'cazu'l-beyânî li'l-Kur'ân*. Dârü'l-Maârif: y.y., ts.
- Bulanık, Harun. *Nesefî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Haziran 1977), 7-57.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 10/107 (Nisan 1971), 76-81.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 10/109 (Haziran 1971), 165-168.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Çuhadar, Mustafa. "Fesâhat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/423-424. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Doğan, Mehmet Zeki. *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Eren, Cüneyt. "Kur'ân-ı Kerîm'in İ'caz Çeşitleri". *Diyanet İlmi Dergi* 46/3 (Temmuz 2010), 129-144.

- Güven, Şahin. "Celâleddîn es-Suyûti'nin Merâsidi'l-Metâli' Fî Tenâsübi'l-Mekâtî' Ve'l-Metâli' İsimli Eseri Bağlamında Sûrelerin Başı ile Sonu Arasındaki Münasebet". *Bilimname* 2017/34 (Ekim 2017), 317-339.
- Hattâbî, Ebû Süleymân b. Muhammed b. Hattâb. *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân (Selasu resâil fi i'câzil-Kurân)*. thk. Muhammed Halefullah Ahmed - Muhammed Zelûl Selâm. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Hicazî, Muhammed Mahmud. *et-Tefsiru'l-vâdih*. 30 Cilt. Kahire: y.y., 1980.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: y.y., 1984.
- İbn Kesîr, Hafız İmaduddin Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd.. 15 Cilt. Kâhire: y.y., 2000.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım er-Râgıb. *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylanî. Beyrût: Dârü'l-Maârif, ts.
- Karaçam, İsmail. *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmî ve Edebî Sırları*. İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2005.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kara, Necati. *Bikâet ve Tefsirindeki Metodu*. Van: y.y., 1995.
- Kılıç, Hulusi. "Fesâhat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/384-387. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. 24 Cilt. Beyrut: y.y., 2006.
- Namlı, Tuncer. "Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sure Başlıkları: Mukattaa Harfleri". *Eskiyeni* 30 (Mayıs 2015), 85-131.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-tevîl*. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1999.
- Nursî, Said. *Sözler*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2010.
- Nursî, Said. *İşarâtü'l-i'câz*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: y.y., 1981.

- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *Nihâyetü'l-îcâz fi dirâyeti'l-i'câz*. thk. Nasrullah Hacımuftüoğlu. Beyrût: y.y., 2004.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî. *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân (Selasu resâil fi i'câzil-Kurân)*. thk. Muhammed Halefullah Ahmed - Muhammed Zelûl Selâm. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulumi'l-Kur'ân*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- Salmazem, Mehmet. *Kur'ân'ın İ'câzı Tarihsel Serencam-Tartışmalar-Güncel Yorumlar*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Salmazem, Mehmet. "Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden 'Tenâsüb' Risâle-i Nur Örneği". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 203-219.
- Salmazem, Mehmet. *Kur'ân'ın İ'câzına Çağdaş Bir Yaklaşım Menâr Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Saylan, Nesrişah. "Hurûf-ı Mukattaa'nın Kıraatler Açısından İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak 2019), 323-334.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Muterekü'l-akran fi i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Şemsüddin. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an tevîli'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki vd.. 25 Cilt. Kahire: y.y., 2001.
- Tuncer, Faruk. *Kur'ân Bütünlüğü Açısından Sûrelerin Baş tarafı ile Sonu arasındaki Münasebet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Önen, Hacı. "Erken Dönem Tefsirlerde Hurûf-ı Mukattaa'nın Anlamı ve İ'rabı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 12/68 (Aralık 2019), 1359-1369.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-206. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: y.y., 1979.
- Yılmaz, Ali. *Fahrüddin er-Râzî'nin et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) Adlı Eserinde Tenâsüb ve İnsicâm*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

Yılmaz, Musa Kazım. "Kur'ân'ın Meydan Okumasının Arkasındaki Gerçekler" *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2016), 255-263.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvil fi vucûhi't-tevîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd.. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetu'l-Abîkân, 1998.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Yûsuf Abdurrahman el-Meraşlî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhîlu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-'Arâbî, 1995.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. 17 Cilt. Şam: y.y., 2009.